

Ján Čomaj

SLOVENSKÉ
BLUDY
A BLUDISKÁ

VYDAVATELSTVO
SPOLKU SLOVENSKÝCH SPISOVATEĽOV

Ján Čomaj

**SLOVENSKÉ
BLUDY
A BLUDISKÁ**

Vydavateľstvo
Spolku slovenských spisovateľov

Copyright © Ján Čomaj 2012
Cover design © Anna Chovanová 2012
© Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov,
spol. s r. o., Bratislava 2012
e-mail: vsss@stonline.sk
<http://www.vsss.sk>

Vyšlo s finančnou podporou Ministerstva kultúry SR
a Literárneho fondu

VYDAVATELSTVO
SPOLKU SLOVENSKÝCH SPISOVATEĽOV, spol. s r. o.

Ján Čomaj: Slovenské bludy a bludiská
Zodpovedná redaktorka: Marta Činovská
Obálka: Anna Chovanová
Sadzba: Anna Chovanová
Prvé vydanie
Tlač: PM Turany

ISBN 978-80-8061-626-7

ČOMAJOU LABYRINTY NÁŠHO SVETA

Som spolu s Herakleitom presvedčený o nemožnosti dvakrát vstúpiť do tej istej rieky. Súhlasím však s Jánom Čomajom, že sa v tej istej rieke môžeme pri troche šťastia aj osviežiť. Preto sa oplatí čitateľovi sledovať jeho reflexie o šesťdesiatych rokoch i o našej súčasnej mizérii, ktorými začal svoje nanajvýš aktuálne úvahy o našej súčasnosti. Keď sme do nej vchádzali, všeličo vari mohlo dopadnúť aj inak, keby sme sa nespoliehali len na časovo obmedzené politické gestá a keby naši rýchlo kvasení politici neboli z predchádzajúcej doby naraz spálili „suché“ s „mokrým“. O mnohé by sme sa dnes mohli oprieť, mnohé by sme mohli urobiť inak a možno by sme boli viac i úprimnejšie schopní vnímať problémy i úspechy vlastného spoločenstva, teda štátu.

Práve z tohto aspektu nám autor ponúka hneď v úvode malú rekapituláciu spoločenskej atmosféry šesťdesiatych rokov uplynulého storočia. Hoci sa práve šesťdesiate roky nezačínali ani náhodou brilantne. Na ich počiatku totiž stojí karibská kríza. Od Hirošimy bolo ľudstvo azda najbližšie k jadrovej katastrofe. A je celkom možné, že práve tento zlomový bod v politickej „zodpovednosti“ spôsobil vo vedomí nielen politikov, ale aj intelektuálov, študentov, v širokej verejnosti čosi, čo celosvetovo, ale aj vo vedomí človeka tohto obdobia, naštartovalo a zdynamizovalo procesy, ktoré sa inak vliekli celé desaťročia. Vtedajšie Československo a v rámci neho práve Slovensko sa zrazu ukázalo ako pripravené zúročiť takmer všetko, čo vkladalo do svojich intelektuálnych kapacít. A okrem spisovateľov pôsobiacich vo vtedajšom Kultúrnom živote, našla táto „výzva“ doby pripravených

skvelých novinárov – reportérov vtedajšej Smeny. Nebudem opakovať notoricky známe mená, musím v tejto súvislosti len poznamenať, že tak ako G. Gryzlov, Roman Kaliský, Pavol Števec, Jozef Bob, Slávo Kalný, Bohuslav Chňoupek, alebo Milan Vároš patril k nim aj Ján Čomaj. Už takáto priam historicky – osudová filiacia dáva autorovi prítomnej knižky vážnu kvalifikovanosť pýtať sa v súvislosti so šesťdesiatymi rokmi uplynulého storočia, kedy, kde a ako sme na ceste k prítomnosti stihli toľko vecí nielen zašantročiť, ale aj pokaziť. Niektoré aj celkom neobnoviteľne!

Azda na prvom mieste by sme mohli uviesť (ne)ľahostajnosť k ľudskému osudu a príchylnosť k bytiu vlastného štátu. Bez týchto dvoch fenoménov sa nám naozaj priam pod nohami stráca zem, menia sa Tatry na nepoznanie a tí, čo naše veľhory skupujú, devastujú ich rovnako, ako tí, čo ich navonok bombasticky ochraňujú, ale v skutočnosti bez akejkoľvek ozajstnej zodpovednosti pľundrujú. A samozrejme, všetko sa to uskutočňuje ruka v ruke s devastáciou školstva, ktoré aktuálne a sústavne prežíva nové a nové reformy, no zároveň produkuje čoraz viac nevzdelaných absolventov. Naozaj, čo minister, to reformátor! Lenže, to je len moja poznámka na okraj, lebo Čomaj sa školstvu venuje na dostatočnej ploche, chcem povedať: škola nemá byť prečo demokratická alebo sústavne reformovaná, škola má poskytnúť kvalitné vzdelanie. Pozrel sa už niekto na najlepšie anglické vzdelávacie ústavy a vyvodil z toho nejaké dôsledky pre prax?

Napokon nie je to bežné ani v iných oblastiach ľudskej činnosti. Čomaj navyše ako skúsený autor problematické body našej všeobecnej mizérie decentne tlmí. Je kritický, ale nechce už dosť rozloženú a sociálne diferencovanú populáciu ešte aj deptať. Vie, že nedvižnosť našich politikov je takmer taká veľká ako ich ľahostajnosť k osudu voličov medzi voľbami. Musí vedieť, určite vie, že podiel politických strán na demontáži štátu je zaručene vyšší ako podiel na jeho výstavbe, keby to bolo inak, nemohli by sme stále vzdychať po zahraničných investoroch na všetko. Zostáva nám ešte trochu zeme, a budú mať veľa šťastia tí, čo ich stihne prikryť ako slovenská. Lebo už nič iné nemáme na predaj.

Aj preto je veľmi prípadná na záver Krylova pieseň o demokracii. Je to napriek všetkému knižka povzbudzujúca. Minimálne v tom základnom na čo nás upozorňuje: nesmieme byť ľahostajní ani k sebe, ani k svojim blízkym, inak sa odcudzíme aj sami sebe. Minimálne tak ako sme sa odcudzili alebo odcudzujeme vlastnému štátu. Ale štát nie sú iba politici. Oni len na ňom najviac parazitujú v záujme majiteľov bánk a veľkých finančných skupín. Taký je stav sveta.

Autorova záverečná kapitola (Príde kapitalizmus s ľudskou tvárou?) azda chce v záujme nedeprimovaného vyznenia naliať do človeka našej doby trochu optimizmu. A je dobre, že chce... Musím však v dobrom aj autorovi, aj čitateľovi poctivo povedať: podľa môjho názoru ziskuchtivosť a peniaze nemajú tvár!

Má ju však táto knižka a jej autor. Má ju aj čitateľ, ktorý po nej siahne, lebo patrí k rodu neľahostajných. A táto neľahostajnosť sa mi vidí čínorodá. Takmer v celosvetovom priestore ju vygenerovali šesťdesiate roky. V tomto zmysle môže byť ich odkaz vážny. A to sa týka aj tejto knihy...

JÁN TUŽINSKÝ

TROCHU NOSTALGIE, ŠTIPKA NÁDEJE

Azda k nijakému obdobiu sa staršia generácia tak rada a často nevracia, ako k šesťdesiatym rokom minulého storočia. A nie iba u nás, podobne je to aj inde vo svete, najčastejšie však v krajinách Európy. Ako by to zvláštne desaťročie malo v sebe nejaký čarovný magnet, ktorý priťahuje ľudí síce staršieho dáta narodenia, ale veľkého vekového rozmedzia: od zreých päťdesiatnikov, ktorí v tom čase mutovali, až po striebrovlasých matuzalemov, čo už vtedy zasahovali do spoločenského diania, umeleckých prúdov i excesov, možno aj do politiky, alebo boli aspoň dospelí a každý svojím spôsobom a podielom poznačil zvláštny charakter toho bájneho desaťročia. Muselo to tak byť, lebo ak je reč o šesťdesiatych rokoch, všetkým bez rozdielu sa z ničoho nič zaiskrí v očiach kúsok mladosti.

Z čoho vyplýva alebo v čom väzí príťažlivosť, či dokonca čaro tohto dávnominulého desaťročia? (Nečudujte sa, že ho takto nazývam, že mu dávam epiteton plusquamperfektu. Pre dnešnú mládež sú šesťdesiate roky časom naozaj dávnominulým, vzdialeným rovnako, ako bola pre povojnovú mládež bitka na Piave, ak nie ešte viac, lebo čas medzitým nabral celkom iné tempo.

Pre nás Slovákov, vlastne pre všetkých občanov bývalého Československa, je istotne pohnútkou k návratu mysle do oných čias výrazná, hoci už zväčša bagatelizovaná alebo aspoň nedoceňovaná zmena spoločenskej klímy, ktorú bolo cítiť od prvých rokov nezabudnuteľného Desaťročia. Ľuďom sa zrazu lepšie dýchalo, ako sa dýcha človeku po búrke, keď je ovzdušie zrazu bezprašné a nasýtené ozónom, alebo v májový podvečer, keď sa spara vy-

tratí a z vrchov vane až dovnútra mesta sviežosť a trochu aj korenistá vôňa lesov a lúk.

Otepľovanie dovtedy mrazivého ovzdušia sa začalo už na počiatku šesťdesiatych rokov, najmä na Slovensku to tak bolo, gradovalo z roka na rok a vyvrcholilo v roku 1968. V januári padla všemocnosť obmedzeného gubernátora Kremľa Antonína Novotného. Na jar nové vedenie strany a štátu na čele s Alexandrom Dubčekom, do Januára 68 vedúcou osobnosťou slovenských progresívnych síl, prijalo zásady prestavby spoločnosti, tzv. Akčný program, ktorý sa o. i. začal prejavovať už v najbližších dňoch a týždňoch nesmelou, ale predsa len zreteľnou demokratizáciou spoločnosti, nedôslednou, ale predsa len viditeľnou snahou odčiniť zvrhlosť režimu, postupnou, hoci aj neúplnou rehabilitáciou postihnutých ľudí, opatrnými, ale predsa len zreteľnými zmenami v ekonomike, ktoré sa mali prejaviť v ďalšom desaťročí. Žiaľ, celý ten nádejný vývoj vyvrcholil nocou z 20. na 21. augusta, keď do krajiny zo všetkých strán vtrhlo pol milióna cudzích vojsk.

Oživovanie spomienok na šesťdesiate roky má istotne aj veľa iných príčin a súvislostí, nielen našich, ale európskych či svetových rozmerov. Avšak pre nás, čo sme v tých rokoch žili na tomto fliačiku planéty, je august 68 vždy akýmsi spúšťačom spomienok na celé to zaujímavé a svojím spôsobom aj dojímavé desaťročie. Uvedomil som si to aj nedávno, keď som v smokoveckom domove spisovateľov dorábal knihu skutočných príbehov a reportér Markízy Marek Vnenčák ma požiadal o rozhovor na tému Alweg, ako vzniklo masové hnutie podporiť výstavbu monorailovej nadzemnej železnice v Tatrách a čo všetko s tým súviselo. Predtým mi premietol filmový zostrih záberov autorov víťaznej štúdie zo súťaže na dopravno-ekonomické riešenie Vysokých Tatier, poradu v redakcii Smena, keď sa rozhodovalo, aký priestor tomuto progresívnemu projektu budeme venovať, až po tlačovú konferenciu s vtedajším ministrom dopravy Aloisom Indrom, ktorý sa o niekoľko mesiacov podľa moskovských predstáv mal stať novým gubernátorom pokoreného Československa a šéfom tzv. revolučnej robotnícko – roľníckej vlády. Nahrávanie muselo minútku počkať. Na záberoch bolo pri-

veľa priateľov a známych, ktorí už nie sú medzi nami, priveľa dojímových chvíľ, nečudo, že som si chvíľu musel sušiť zrak. Ako sa však v myšlienkach vraciame k tomuto desaťročiu, toho svedectvom bolo napríklad štyridsiate, teda okrúhle výročie Augusta pred niekoľkými rokmi. Prinieslo priam prietž návratov. Rozhlasové stanice vysielali reprízy hier a zábavných programov z toho obdobia, televízia uvádzala filmy, slovenské i svetové, z nich, pravdaže, najmä z veľkej epochy talianskeho neorealizmu, ktorý Pontiho, Feliniho, Viscontiho, Passoliniho a Antonioniho dielami vrcholil práve v šesťdesiatych rokoch, priniesla seriál o slovenskej populárnej hudbe toho desaťročia, aj niekoľko besied, týkajúcich sa spoločenských a politických otázok oných čias – zo všetkého bolo cítiť príjemnú až hrejivú nostalgiu ľudí, čo vtedy patrili k mladej generácii a dnes sú prevažne sedemdesiatnici. Vo vydavateľstve Alberta Marenčina vyšla dokonca kniha, ktorá sa venuje tejto dekáde. Je od „očitého svedka“, vtedy tínedžera Juraja Šeba a má názov *Zlaté šesťdesiate roky*, s úvodom jedného z tých, ktorí sa v tom čase „stával niekým“ – Kamilom Peterajom. Onedlho mali čitatelia v rukách ďalšiu knihu z tohto vydavateľstva – príťažlivé memoáre jedného z novinárskych protagonistov šesťdesiatych rokov Slava Kalného *Svedkovia mojej doby*, ktorej ťažisko spomienok je pravdaže práve v šesťdesiatych rokoch..

Čo boli vlastne tie „zlaté roky šesťdesiate“? Čím sa odlišovali od iných desaťročí? Aké hodnoty priniesli pre rozvoj ľudstva a humanizáciu človečenstva? Čo nám dali?

Z globálneho hľadiska sa udiala jedna veľká historická udalosť: dovŕšil sa rozpad svetového koloniálneho systému. Nie vždy, žiaľ, to znamenalo aj zlepšenie života jednoduchých ľudí. Kmeňové a náboženské spory, ktoré po získaní slobody prepukli, a najmä hrabivosť domácich bossov, neľútostný boj o nekontrolovateľnú moc, o získanie surovínových zdrojov a exploataciu krajiny a más znamenali krvavé občianske vojny, neľútostné konflikty medzi kmeňmi, náboženstvami a sektami, teror gangov a mafii – a v mnohých bývalých kolóniách trvajú dodnes, alebo ešte len prepukajú. Na druhej strane práve šesťdesiate roky pri-

niesli stále zrejmejšie národné uvedomenie ľudí, lebo predovšetkým ono zdvihlo druhú veľkú vlnu vlastenectva a pozitívneho nacionalizmu – jeho prvá vlna sa valila Európou v polovici 19. storočia a jeho tretia sa najvyššie zdvihla v poslednej dekáde storočia dvadsiateho.

Mimoriadne pozitívnym javom tohto desaťročia – v globálnom rozmere – bolo, že došlo k neočakávanému zmierneniu napätia medzi dvoma vtedajšími superveľmocami – Sovietskym zväzom a Spojenými štátmi americkými. Priamym dôsledkom bola Helsinská konferencia, ktorá predznamenalala koniec studenej vojny a výrazne zlepšila vzťahy medzi štátmi s rozličným spoločenským zriadením v Európe a východoeurópskymi krajinami s ostatným svetom, najmä s USA. Nepriamym dôsledkom takéhoto skvelého výsledku bola vražda populárneho amerického prezidenta J. F. Kennedyho. Istým bohatým a vplyvným kruhom v Amerike zmiernenie napätých vzťahov medzi veľmocami neprospievalo. John Fitzgerald Kennedy bol priamou obeťou úsilia o zmierenie.

Šesťdesiate roky zaznamenali aj erupciu mnohostrannej a mnohotvárnej revolty západoeurópskej mládeže proti bezduchému monetarizmu, čoraz plytkejšej konzumnej spoločnosti a začínajúcej sa globalizácie ekonomiky. Jedna jej podoba mala však beštiálny charakter – vznik mládežníckych teroristických skupín, akými boli najmä RAF – Frakcia Červenej armády v Nemecku, Brigade rosse v Taliansku.

Neporovnateľne krajší vzhľad a ľúbivejší efekt mala poézia bít-nikov. Aj kvetinová generácia hippies, detí slobody, slnka, ešte aj o štyridsať rokov majú svoje ostrovčeky, povedzme na ostrove Ibiza, so sympatiami som pred rokmi sledoval štíhle dámy (v tom čase už päťdesiatničky), ako živo, veselo, sviežo ponúkajú turistom svoje ľudovomelecké výrobky alebo im hrajú na gitarách – i voľní vtáci musia z niečoho žiť. Aj minisukne, ktoré z noci na ráno ovládli svet – a našťastie to nebola krátkodobá okupácia, trvá dodnes. A Beatles, ktorých obraz, vrátane ich hudby, bol umeleckou podobou svojho času a ovplyvnil vývoj zábavnej hudby najmenej na jedno polstoročie, ak nie natrvalo.

Na začiatku šesťdesiatych rokov, 12. apríla 1961 mladý sympatický Rus, dôstojník sovietskeho letectva Jurij Gagarin, bol prvým človekom, ktorý vkročil do kozmu. Po dvojhodinovom lete pristál pomocou padáka v stepi pri Saratove a okamžite sa stal svetovým hrdinom. Šesťdesiate roky boli štartovným i najdynamickejším obdobím letov do vesmíru. Na sklonku desaťročia odštartoval na obežnú dráhu Zeme posádka kozmickej lode Apollo 11, po dosiahnutí určenej výšky loď opustila orbitu a nasmerovala let k nášmu dávneému sputniku. Dňa 20. júla 1969 prvý človek stúpil na povrch Mesiaca...

Nedávno sa k tomuto desaťročiu vrátil publicista Dušan Kerný v malej eseji „*Prečo v slovenčine chýba jedno slovo*“ (Slovenské národné noviny, 19/2011). Píše: „Keď v posledných rokoch jeden za druhým odchádzali veľké postavy ruskej literatúry ako Aksionov, Voznesenskij, či Achmadulina, všetky ruské médiá používali bez výnimky slovné spojenie: ubudol ďalší šesťdesiatnik – hoci všetci mali oveľa viac ako šesťdesiat rokov. Šesťdesiatnik v ruštine však neznamená len vek, je to aj označenie príslušníka generácie rokov šesťdesiatych, početnej a rôznorodej generácie, ktorá vložila veľkú silu a obrovský talent do prvej možnosti zásadne zmeniť, zvrátiť dovtedajšie pomery v Sovietskom zväze. Ten vtedy, kto si to pripomenie, siahal od stredu Berlína po Vladivostok. Šesťdesiatnik je v ruštine nielen bežné slovo. Je to čoraz väčší aj niečo ako výnimočný titul. Pre niekoho, kto nezmeškal svoju príležitosť a možnosti pre svoj talent. Pozoruhodné je aj to, že napriek plejáde postáv v ruskej kultúre si práve títo šesťdesiatnici priam vynútili uznanie aj od nového Ruska, jeho politiky, troch prezidentov a médií. Ich historická skúsenosť a vytrvalá energia sa stali súčasťou toho, prečo pokračuje doma aj za hranicami rešpekt, ba priam láska k ruskej inteligencii. Človek by si to tak naliehavo neuvedomoval, keby v slovenčine tiež jestvoval tento význam slova šesťdesiatnik. A neoznačoval by iba vek, ale samozrejme slovo pre záľahu mien, ktoré tvorili na malom Slovensku základy jedného z najväčších pokusov o zmenu v strednej Európe. Pre týchto ľudí sa ujal termín šesťdesiatosmičkári, ale akosi nevošiel do bežného

jazyka a navyše mnohí z nich boli vytláčaní a potláčaní nielen po auguste 1968, ale opätovne aj po roku 1989.“

Pre naše Slovensko je význam tých rokov, aj napriek spomínaným návratom k nim, stále hriechne nedocenený. A nielen v súvislosti s uvoľňovaním politickej atmosféry. Už sa napríklad zabúda, že akcelerácia kritiky spoločenských pomerov sa začala oveľa skôr ako pohyb vo vtedy vládnucej strane – štartoval už začiatkom desaťročia na zjazdoch slovenských spisovateľov a novinárov. V tých rokoch sa pomaly a postupne otvárali aj okná do sveta, akoby spoločenská atmosféra aktivovala ľudí, aktivácia budila v nich záujem o svet vôkol nás, napríklad aj počúvanie západných rozhlasových staníc, ak už nie Hlasu Ameriky alebo Slobodnej Európy, tak aspoň Östereich Drei alebo Radio Luxemburg. Sledovanie rakúskych televíznych novín na území, kde bol signál dostupný, sa stalo samozrejmosťou, hoci väčšina ľudí nerozumela veľa z komentárov obrazového spravodajstva, ale už to, že sa mohli pozeráť po svete inými očami, už to bolo dosť.

V tomto závane sviežeho vzduchu akoby zázrakom nastala aj jedna možno i neočakávaná vec: zmŕtvychvstanie klasikov poézie – ožila tvorba zneuctených či umlčaných básnikov, napríklad Jána Smreka, Emila Boleslava Lukáča a z väzenia nedávno prepusteného Ladislava Novomeského. Na básnické vrcholy vystúpila nová generácia zreých poetov – Milan Rúfus, Miroslav Válek, Ján Stacho, Viliam Turčány, Zlata Solivajsová, Mikuláš Kováč, Ivan Mojík, Ján Buzássy, Ján Šimonovič..., iný pohľad na svet a človeka priniesli mladí a sebavedomí autori Anton Hykisch, Peter Jaroš, Jaroslava Blažková, Ján Johanides, Peter Balga a nádherne úsmevný, prostý a predsa poetický Vincent Šikula, o generáciu starší spisovatelia nabrali odvahu nemlčať, tón udal Dominik Tatarka svojím románom – pamfletom *Démon súhlasu...* Netradičný pohľad na poslednú vojnu priniesol Ladislav Ťažký, jeho poviedky, zbavené akejkolvek literárnej a ideologickej pózy a najmä román *Amenmária* ho okamžite zaradili k vrcholom slovenskej literatúry. Na stránkach literárnych a kultúrnych časopisov, ktorým rapídne stúpala náklad, sa objavovali nové pohľady

historikov a jazykovedcov na naše národné dejiny, čitatelia takmer masovo siahali po dielach, aké ešte nedávno zaujímali len úzky okruh odborníkov. Z vedcov, ktorí boli dovtedy skrytí vo svojich pracovniach a kabinetoch katedier sa stali populárne osobnosti, spomeňme aspoň profesora Stanislava, Varsíka, Marsinu, Špiesza, Dekana, a za nimi sa už do povedomia národa tlačila ďalšia generácia vlastenecky cítiacich historikov (Lipták, Deák, Kučera, Jablonický a i.) Nikdy doposiaľ v našich dejinách sa neprejavil taký široký, možno povedať – takmer masový záujem o našu národnú minulosť a naozaj nikdy dovtedy nevyšlo toľko hodnotných historických diel a v takých nákladoch v takom krátkom časovom intervale, približne za päť až šesť rokov.

Nemožno zabudnúť na vzopätie hudobnej kultúry v dielach Suchoňa, Cikkera, Moyzesa, Kardoša, Očenáša, Jurovského, v oblasti folklóru Urbanca, Andrašovana, Rinalda Oláha, Eugena Farkaša, sympatickeho a neúnavného Svetozára Stračinu, nástup hudobnej moderny (Zeljenka, Berger, Kolman), vstup nového pokolenia na scénu zábavnej a tanečnej hudby (Zelenay, Berczeller, Laifer, Siváček, Bázlik, Gerhardt, Hronec, Hammel, Velčovský...). Nezabudnuteľná je generácia hercov tých čias, ktoré sa zvyknú nazývať aj zlatým vekom slovenského divadla. Čo meno, to pojem. Bagar, Záborský, Zachar, Pántik, Dibarbora, Zvarík, Gregor, Machata, Chudík, Filčík, Huba, Valach, Kroner, Meličková, Kráľovičová, Kristínová, Strnisková, Gruberová, Krížiková, srdcia divákov si získava skvelé nové pokolenie – Kvietik, Rajniak, Mistrík, Muller, Záhradník, Haverl, mladí chalani Huba, Dočolomanský, Kukura, obe Vášáryové, Turzonovová a veľa ďalších aj mimo prvej slovenskej divadelnej scény. Osobnosti slovenského divadla a takí ľudia v televízii ako Ivan Teren a Daniel Michaeli boli základom veľkej tradície celoštátne vysielaných televíznych inscenácií, nezabudnuteľných bratislavských pondelkov v hlavnom vysielacom čase vtedajšej Československej televízie. Veľká časť českého národa, podliehajúca vlastným legendám o „historických zemích českých“ a melodramatickým jiráskovským pohľadom na svoje dejiny, až vtedy pochopila, že za